

Paweł Bury

Uniwersytet Wrocławski
(University of Wrocław, Poland)
e-mail: pawel.bury@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4292-1225

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.01.25

Trybunał Ludowy jako organ wymiaru (nie)sprawiedliwości III Rzeszy

ABSTRAKT

W artykule opisano zagadnienia związane z powstaniem i działalnością Trybunału Ludowego – niemieckiego sądu karnego istniejącego w latach 1934–1945, orzekającego głównie w sprawach politycznych. W niniejszej pracy przedstawiono i omówiono genezę oraz ustrój Trybunału, sposób ukształtowania postępowania przed nim, zakres jego właściwości rzeczowej i miejscowej czy rolę, jaką pełnił w praktyce. Na uwadze mieć jednocześnie trzeba, że na przestrzeni czasu pozycja Trybunału Ludowego stopniowo ewoluowała, a zmianom podlegał nie tylko jego skład, ale też zakres właściwości, który stale rozszerzano, obejmując nim coraz to kolejne czyny. Rozważania zawarte w pracy poświęcono także w części przedstawieniu sylwetek sędziów orzekających w Trybunale i ich powojennym losom. Pomimo ważnej roli Trybunału Ludowego, jaką ten odegrał w wymiarze sprawiedliwości III Rzeszy, w rodzimej literaturze nie zgłębiano szczegółowo tematyki związanej z jego istnieniem. Dotychczasowe wypowiedzi przede wszystkim referowały się do obcej literatury, pomijając w zasadzie analizę aktów prawnych. Z tego też względu w niniejszej pracy zastosowano nie tylko metodę historycznoprawną, ale i formalno-dogmatyczną, szeroko odwołując się przy tym do aktów normatywnych¹ rangi ustawowej i podustawowej stanowiących podstawę działalności Trybunału.

¹ Jeśli w pracy powoływano się na akty prawne, które nadal obowiązują w Republice Federalnej Niemiec, to odwołania zawarte w pracy dotyczą przepisów w brzmieniu aktualnym dla okresu funkcjonowania Trybunału Ludowego.

The People's Court as an Organ of the (In)Justice System of the Third Reich

ABSTRACT

The article describes issues related to the establishment and activity of the People's Court – a German criminal court existing in the years 1934–1945 adjudicating mainly in political cases. This paper presents and discusses the genesis and constitution of the Court, the proceedings before it, the scope of its material and local jurisdiction, and the role it played in practice. At the same time, it should be borne in mind that the position of the People's Court evolved gradually over time, and not only its composition changed, but also the scope of its jurisdiction, which was constantly being expanded to cover more and more crimes. The work is also partly devoted to the presentation of the judges adjudicating in the Court and their post-war fate. Despite the important role played by the People's Court in the justice system of the Third Reich, the subject of its existence has not been explored in detail in Polish literature. Previous publications primarily referred to foreign literature, generally omitting the analysis of legal acts. For this reason, this work uses not only the historical and legal method, but also the formal and dogmatic method, making extensive references to normative acts of statutory and sub-statutory rank constituting the basis for the activity of the Court.

Słowa kluczowe: Trybunał Ludowy, III Rzesza, wymiar sprawiedliwości

Key words: People's Court, Third Reich, justice system

Uwagi wstępne

Powstanie i organizacja Trybunału Ludowego

Na samym wstępie, przed przejściem do zasadniczych rozważań, warto przypomnieć, jak wyglądała struktura niemieckiego sądownictwa powszechnego w sprawach karnych u schyłku istnienia Republiki Weimarskiej², co ułatwi zorientowanie w toku dalszych wywodów. Przedstawiała się ona następująco: najniższy szczebel stanowiły sądy rejonowe (niem. *Amtsgerichte*), nad którymi znajdowały się sądy krajowe (niem. *Landgerichte*) i wyższe sądy krajowe (niem. *Oberlandesgerichte*). Na samym szczycie struktury sądownictwa znajdował się z kolei Sąd Rzeszy (niem. *Reichsgericht*) z siedzibą w Lipsku.

Powołanie Trybunału Ludowego (niem. *Volksgerichtshof*) nastąpiło w reakcji na niezadowolający dla partii nazistowskiej wyrok Sądu Rzeszy w sprawie

² Szerzej na temat właściwości i liczby sądów zob. F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego. Rzecz o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2021, s. 406-407.

o podpalenie gmachu Reichstagu³. Po przeprowadzonym procesie, spośród pięciu oskarżonych, winnym uznano tylko Holendra Marinusa van der Lubbe, któremu wymierzono karę śmierci⁴. Podnosi się, że wynik procesu był zbyt skromny, aby zadowolić nazistowskie kierownictwo czujące zażenowanie przed narodem, którego oczekiwania przez nieustającą propagandę zostały podniesione do najwyższego poziomu – proces od samego początku budził bowiem żywe zainteresowanie opinii publicznej, które jednak osłabło w miarę przeciągania się postępowania i braku oczekiwanej sensacji⁵. Jednocześnie wynik procesu pokazał, że Sąd Rzeszy pozostał odporny na propagandę nazistów⁶. Aczkolwiek można spotkać się też z poglądem, że wyrok lipskiego sądu stanowił w istocie kompromis pomiędzy poczuciem odpowiedzialności sędziów nieposiadających wystarczających dowodów na sprawstwo oskarżonych a chęcią włączenia się w akcję przeciwko komunistom⁷.

Trybunał Ludowy utworzono na mocy ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego⁸, która weszła w życie dnia 2 maja 1934 r.⁹ Ustawa ta nie została przyjęta przez Reichstag, ale przez Rząd Rzeszy dysponujący od dnia 24 marca 1933 r. – zgodnie z ustawą o pełnomocnictwach¹⁰ – możliwością uchwalania ustaw w trybie pozakonstytucyjnym z pominięciem parlamentu, a które to ustawy mogły poza tym odbiegać od Konstytucji Rzeszy¹¹, o ile nie dotyczyły instytucji Reichstagu i Reichsratu jako takich¹².

3 Zob. szerzej ibidem, s. 410-411 oraz W. Wagner, *Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen Staat. Mit einem Forschungsbericht für die Jahre 1975 bis 2010*, Monachium 2011, s. 17.

4 Wyrok Sądu Rzeszy z dnia 23 grudnia 1933 r., sygn. akt XII H 42/33.

5 Zob. szerzej W. Wagner, op. cit., s. 13-17.

6 Ibidem, s. 15.

7 Zob. szerzej F. Ryszka, op. cit., s. 410.

8 *Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens vom 24. April 1934*, RGBl. 1934, S. 341. Dalej jako ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r.

9 Artykuł XI stanowił, że ustawa wchodzi w życie drugiego dnia po ogłoszeniu, które miało miejsce 30 kwietnia 1934 r.

10 Wł. ustawa z dnia 24 marca 1933 r. o usunięciu niedoli narodu i Rzeszy (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933*, RGBl. 1933, S. 141). Dalej jako ustawa o pełnomocnictwach.

11 *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919*, RGBl. 1919, S. 1383.

12 Na marginesie warto zaznaczyć, że Reichsrat ostatecznie został zniesiony ustawą z dnia 14 lutego 1934 r. (*Gesetz über die Aufhebung des Reichsrats vom 14. Februar 1934*, RGBl. 1934, S. 89). Dalej jako ustawa o zniesieniu Reichsratu. O ile ustawa o pełnomocnictwach zabraniała Rządowi Rzeszy przyjmowania ustaw ingerujących w konstytucyjną pozycję parlamentu, o tyle jednak na mocy art. 4 ustawy z dnia 30 stycznia 1934 r. o odbudowie Rzeszy (*Gesetz über den Neuaufbau des Reichs vom 30. Januar 1934*, RGBl. 1934, S. 75) zyskał on dodatkowe upoważnienie do stanowienia prawa konstytucyjnego.

Trzeba także odnotować, że rok wcześniej – rozporządzeniem Rządu Rzeszy z dnia 21 marca 1933 r.¹³ – powołano do życia sądy specjalne (niem. *Sondergerichte*), którym powierzono, ogólnikowo, sprawy zbrodni i występków (niem. *Verbrechen und Vergehen*) określonych w rozporządzeniu Prezydenta Rzeszy z dnia 28 lutego 1933 r. o ochronie narodu i państwa¹⁴ oraz rozporządzeniu Prezydenta Rzeszy z dnia 21 marca 1933 r. o obronie przed podstępными atakami na rząd odrodzenia narodowego¹⁵. Orzekały one, w myśl § 2 rozporządzenia je ustanawiającego, w wyżej wymienionych sprawach, chyba że właściwy w nich był Sąd Rzeszy lub wyższy sąd krajowy. Sądy specjalne zostały utworzone – zgodnie z § 1 ust. 1 rozporządzenia z dnia 21 marca 1933 r. – w okręgu każdego wyższego sądu krajowego.

Powołanie Trybunału Ludowego i sądów specjalnych wpisywało się w istniejącą wówczas tendencję do tworzenia sądów szczególnych, które miały stanowić narzędzie walki politycznej¹⁶. Roland Freisler określił sądy specjalne jako „sądy doraźne frontu wewnętrznego”¹⁷ – dobitnie oddaje to cele, jakie przed nimi postawiono (także zresztą przed Trybunałem Ludowym). Do Trybunału Ludowego i sądów specjalnych powoływano sędziów wiernych systemowi i z niego się wywodzących¹⁸, co gwarantowało, że ich orzeczenia będą zgodne z oczekiwaniami rządzących.

Choć nie wynika to wprost z ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., to Trybunałowi Ludowemu – w pierwszych latach jego istnienia – należy przypisać

¹³ *Verordnung der Reichsregierung über die Bildung von Sondergerichten vom 21. März 1933*, RGBl. 1933, S. 136. Dalej jako rozporządzenie z dnia 21 marca 1933 r. Rozporządzenie to zostało wydane przez Rząd Rzeszy na podstawie upoważnienia z trzeciego rozporządzenia Prezydenta Rzeszy z dnia 6 października 1931 r. o zabezpieczeniu gospodarki i finansów oraz o zwalczaniu ekscesów politycznych (*Dritte Verordnung des Reichspräsidenten zur Sicherung von Wirtschaft und Finanzen und zur Bekämpfung politischer Ausschreitungen vom 6. Oktober 1931*, RGBl. 1931, S. 537).

¹⁴ *Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat vom 28. Februar 1933*, RGBl. 1933, S. 83. Dalej jako rozporządzenie o ochronie narodu i państwa.

¹⁵ *Verordnung des Reichspräsidenten zur Abwehr heimtückischer Angriffe gegen die Regierung der nationalen Erhebung vom 21. März 1933*, RGBl. 1933, S. 135.

¹⁶ K. Graczyk (*Sądy specjalne III Rzeszy jako „sądy doraźne frontu wewnętrznego” (1933–1945)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2, s. 167) – powołując się na poglądy ówczesnego dyrektora ministerialnego w pruskim Ministerstwie Sprawiedliwości, a późniejszego sędziego Trybunału Ludowego Wilhelma Crohne uzasadniające powołanie sądów specjalnych – wskazuje: „(...) sądy specjalne utworzono »w najsilniejszym nawale politycznej potrzeby«. Zadanie nowych ciał sądowych – w czasie pokoju – polegało na szybkim i dosadnym wykonywaniu władzy karnej podczas politycznych napięć. Sądy specjalne miały dążyć do »ostrzeżenia wzburzonych umysłów lub ich usunięcia oraz do tego, aby machina państwowa mogła działać bez przeszkód«. W czasie wojny natomiast ich zadanie miało polegać na wspieraniu walki i ducha wojska przez zaostrożone, wojenne prawo karne”.

¹⁷ Zob. szerzej ibidem, s. 179 i powołana tam literatura.

¹⁸ Warto tu także zaznaczyć, że przykładowo Roland Freisler – bezpośrednio przed powołaniem go na przewodniczącego Trybunału Ludowego – pracował jako sekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Rzeszy.

charakter sądu szczególnego. Dopiero w 1936 r. – o czym będzie dalej mowa – wyraźnie przyjęto na gruncie ustawowym, że Trybunał wchodzi w skład struktury sądownictwa powszechnego.

Można jednocześnie zaryzykować tezę – analizując właściwość rzeczową niemieckich sądów – że o ile sądy specjalne stanowiły w założeniu alternatywę dla sądów niższego szczebla, o tyle Trybunał Ludowy z założenia pomyślany był jako przeciwwaga dla Sądu Rzeszy.

Na siedzibę Trybunału wybrano Berlin, przy czym nie wynikało to z ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., ale z rozporządzenia z dnia 12 czerwca 1934 r. o Trybunale Ludowym¹⁹ wydanego przez Ministra Sprawiedliwości Rzeszy w oparciu o stosowne upoważnienie z art. X i XII ustawy.

Pierwsze zebranie Trybunału określono na dzień 14 lipca 1934 r.²⁰

Stosownie do art. III § 1 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., Trybunał Ludowy orzekał na rozprawie głównej (niem. *Hauptverhandlung*) w składzie pięciosobowym, a poza rozprawą główną w składzie trzyosobowym. Jednocześnie zastrzeżono, że przewodniczący (niem. *Vorsitzender*) i jeszcze jeden członek składu muszą posiadać kwalifikacje do sprawowania urzędu sędziego. Trybunał Ludowy nie składał się więc wyłącznie z sędziów zawodowych. Ponadto dopuszczalne było utworzenie w ramach Trybunału wydziałów (niem. *Senate*).

W wydziale mogło orzekać więcej niż pięciu sędziów, ale rozpoznanie danej sprawy (w ramach wydziału) następowało w składzie pięciosobowym.

Dla sędziów Trybunału Ludowego wprowadzono zasadę kadencyjności. Powoływani byli oni przez Kanclerza Rzeszy na wniosek Ministra Sprawiedliwości Rzeszy na okres pięciu lat (art. III § 2). Odbiegało to od dotychczasowych rozwiązań – sędziów Sądu Rzeszy powoływał bowiem Prezydent Rzeszy na wniosek Reichsratu²¹, w myśl art. 125 ust. 1 ustawy o ustroju sądów²².

W rozporządzeniu z dnia 12 czerwca 1934 r. w § 2 doprecyzowano jeszcze, że Minister Sprawiedliwości Rzeszy wyznacza przewodniczących wydziałów (niem. *Vorsitzende der Senate*), a spośród nich przewodniczącego Trybunału Ludowego (niem. *Präsident des Volksgerichtshofs*). Ponadto tryb pracy Trybunału określał jego przewodniczący w regulaminie zatwierdzanym przez Ministra Sprawiedliwości Rzeszy (§ 6).

¹⁹ *Verordnung über den Volksgerichtshof vom 12. Juni 1934*, RGBl. 1934, S. 492. Dalej jako rozporządzenie z dnia 12 czerwca 1934 r.

²⁰ Rozporządzeniem z dnia 12 czerwca 1934 r. pierwotnie wyznaczono datę na dzień 2 lipca 1934 r., niemniej drugim rozporządzeniem z dnia 29 czerwca 1934 r. o Trybunale Ludowym (*Zweite Verordnung über den Volksgerichtshof vom 29. Juni 1934*, RGBl. 1934, S. 617) przesunięto ją na dzień 14 lipca 1934 r.

²¹ Po zniesieniu Reichsratu uprawnienie to przejął Minister Sprawiedliwości Rzeszy zgodnie z § 2 ust. 2 ustawy o zniesieniu Reichsratu.

²² *Gerichtsverfassungsgesetz vom 27. Januar 1877*, RGBl. 1877, S. 41. Dalej jako ustawa o ustroju sądów.

Pierwsze istotne zmiany w obrębie funkcjonowania Trybunału Ludowego wprowadziła ustawa z dnia 18 kwietnia 1936 r. o Trybunale Ludowym oraz o dwudziestej piątej zmianie ustawy o wynagradzaniu²³. Na podstawie jej art. I § 1 Trybunał Ludowy stał się sądem powszechnym (niem. *ordentliches Gericht*) w rozumieniu ustawy o ustroju sądów.

Po wprowadzonych zmianach przewodniczący Trybunału²⁴, przewodniczący wydziałów i sędziowie (niem. *Räte*)²⁵ byli powoływani dożywotnio, a przy tym wymagane były od nich kwalifikacje do sprawowania urzędu sędziego i ukończony 35 rok życia (art. I § 3). Z kolei członkowie honorowi (niem. *ehrenamtliche Mitglieder*)²⁶ Trybunału Ludowego mieli być powoływani przez Führera i Kanclerza Rzeszy na wniosek Ministra Sprawiedliwości Rzeszy na okres pięciu lat (art. I § 4).

O ile ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. stanowiła o możliwości utworzenia w ramach Trybunału Ludowego wydziałów, o tyle ustawa z dnia 18 kwietnia 1936 r. przewidywała w art. I § 5 po prostu, że w Trybunale tworzone są wydziały, których liczbę określa Minister Sprawiedliwości Rzeszy.

Na podstawie upoważnienia z art. IV ustawy z dnia 18 kwietnia 1936 r. Minister Sprawiedliwości Rzeszy wydał rozporządzenie z dnia 18 kwietnia 1936 r. w sprawie wykonania ustawy o Trybunale Ludowym oraz o dwudziestej piątej zmianie ustawy o wynagradzaniu²⁷, które precyzowało kwestie związane z organizacją Trybunału. Na mocy § 14 tego rozporządzenia utraciło moc poprzednie rozporządzenie z dnia 12 czerwca 1934 r. wydane w oparciu o upoważnienie z ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r.

W § 1 ust. 1 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. powtórzono, że siedzibą Trybunału jest Berlin, przy czym w § 1 ust. 2 przyjęto, że przewodniczący składu może jednak postanowić, że poszczególne posiedzenia nie będą odbywały się w siedzibie Trybunału. I tak dla przykładu – w sprawie rodzeństwa Scholl, o której będzie dalej mowa, posiedzenie Trybunału (1. wydziału) odbyło się w dniu 22 lutego 1943 r. w Monachium. Jednocześnie w § 1 ust. 2 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. wskazano, że w sytuacji, w której posiedzenie miałyby odbyć się poza siedzibą Trybunału, przewodniczący może wyznaczyć obrońcę zgodnie z § 140 ust. 1 kodeksu postępowania karnego²⁸ (Straf-

²³ *Gesetz über den Volksgerichtshof und über die fünfundzwanzigste Änderung des Besoldungsgesetzes vom 18. April 1936*, RGBl. 1936, S. 369. Dalej jako ustawa z dnia 18 kwietnia 1936 r.

²⁴ Wcześniej pojęcie „przewodniczącego Trybunału Ludowego” nie pojawiało się na gruncie ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., a jedynie w rozporządzeniu z dnia 12 czerwca 1934 r.

²⁵ Pojęcie to z kolei nie pojawiało się ani na gruncie ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., ani w rozporządzeniu z dnia 12 czerwca 1934 r.

²⁶ Jak wyżej.

²⁷ *Verordnung zur Durchführung des Gesetzes über den Volksgerichtshof und über die fünfundzwanzigste Änderung des Besoldungsgesetzes vom 18. April 1936*, RGBl. 1936, S. 398. Dalej jako rozporządzenie z dnia 18 kwietnia 1936 r.

²⁸ *Strafprozessordnung vom 1. Februar 1877*, RGBl. 1877, S. 253.

prozessordnung – StPO) i art. 144 StPO (tj. gdy oskarżony nie ma obrońcy z wyboru) spośród adwokatów zamieszkałych w okręgu wyższego sądu krajowego, w którym ma odbyć się posiedzenie.

Z rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. wynikało, że przed rozpoczęciem danego roku przewodniczący Trybunału Ludowego dzielił poszczególne kategorie spraw między wydziałami (§ 3 ust. 1), a także ustalał, w skład którego wydziału będzie wchodził, i przydzielał poszczególnych członków Trybunału do wydziałów (§ 4 ust. 1).

Co ważne, w przepisie § 5 ust. 1 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. dookreślono regulację wynikającą z ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., zgodnie z którą poza rozprawą główną Trybunał orzeka w składzie trzyosobowym – wskazano tam, że w wydawaniu orzeczeń poza rozprawą główną, obok przewodniczącego i sędziego zawodowego, bierze udział najmłodszy członek honorowy.

Minister Sprawiedliwości Rzeszy miał ponadto wyznaczać zastępcę przewodniczącego Trybunału Ludowego (§ 6 ust. 2), co doprowadziło do utworzenia w 1938 r. stanowiska wiceprzewodniczącego Trybunału²⁹.

Od czerwca 1936 r. sędziowie zawodowi Trybunału nosili czerwone togi³⁰, które stały się w kolejnych latach ich swoistym znakiem rozpoznawczym.

Wskazać jeszcze należy, że w ramach Trybunału Ludowego – obok sędziów zawodowych tego Trybunału i jego członków honorowych – mogli orzekać także sędziowie zawodowi innych niemieckich sądów delegowani do pracy w Trybunale (niem. *Hilfsrichter*). Początkowo regulacja ustawowa nie zawierała w tym względzie jakiegokolwiek unormowania, niemniej Minister Sprawiedliwości Rzeszy w trzecim rozporządzeniu z dnia 22 sierpnia 1935 r. o Trybunale Ludowym³¹, wydanym na podstawie upoważnienia z art. X ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., przewidział, że w razie nadmiernego nagromadzenia spraw sędziowie mogą być czasowo delegowani do Trybunału Ludowego, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia prawidłowego toku spraw. Zastrzeżenie to powtórzono następnie w niemal niezmienionej formie w art. I § 6 ustawy z dnia 18 kwietnia 1936 r., a w wydanym na podstawie upoważnienia z art. IV tej ustawy rozporządzeniu z dnia 18 kwietnia 1936 r. przyjęto, że sędziowie sądów rejonowych, sądów krajowych i wyższych sądów krajowych są obowiązani do wykonywania czynności orzeczniczych w Trybunale Ludowym, a deleguje ich Minister Sprawiedliwości Rzeszy (§ 10 ust. 1 i 2). W § 11 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. zaznaczono, że sędziowie delegowani są równi sędziom

²⁹ W. Wagner, op. cit., s. 21.

³⁰ Zgodnie z dekretem Führera i Kanclerza Rzeszy z dnia 19 lipca 1936 r. o stroju urzędowym w wymiarze sprawiedliwości Rzeszy (*Erlaß des Führers und Reichskanzlers über die Amtstracht in der Reichsjustizverwaltung vom 19. Juni 1936*, RGBl. 1936, S. 503).

³¹ *Dritte Verordnung über den Volksgerichtshof vom 22. August 1935*, RGBl. 1935, S. 1121. Utraciło ono moc na podstawie § 14 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r.

zawodowym Trybunału na potrzeby przepisów § 3, § 4 ust. 1, § 5 i § 6 ust. 1 tego rozporządzenia określających poszczególne kwestie związane z organizacją wewnętrzną Trybunału.

Dla przykładu warto wskazać, że dnia 1 stycznia 1943 r. skład osobowy Trybunału Ludowego przedstawiał się następująco: oprócz przewodniczącego i wiceprzewodniczącego w Trybunale orzekało 3 przewodniczących wydziałów, 9 sędziów Trybunału i 33 sędziów delegowanych, wśród których można wymienić 14 sędziów wyższych sądów krajowych, 9 dyrektorów sądów krajowych³² oraz 10 sędziów sądów rejonowych i sądów krajowych³³. W skład 1. wydziału weszło – poza przewodniczącym Trybunału Rolandem Freislerem – aż 13 sędziów³⁴.

W związku z wejściem w życie ustawy z dnia 16 września 1939 r. o zmianie przepisów ogólnego postępowania karnego, postępowania karnego Wehrmachtu i kodeksu karnego³⁵, która wprowadziła w sprawach karnych instytucję sprzeciwu nadzwyczajnego (niem. *außerordentlicher Einspruch*) przysługującego od prawomocnych orzeczeń – o czym dalej – w ramach Trybunału Ludowego powołany został wydział specjalny (niem. *Besonderer Senat*) do rozpoznawania takich sprzeciwów.

Zgodnie z art. 2 § 5 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 16 września 1939 r. wydział specjalny składał się z przewodniczącego Trybunału i pozostałych czterech członków będących przewodniczącymi innych wydziałów lub sędziami zawodowymi Trybunału (niem. *Senatspräsident oder Rat des Volksgerichtshofs*), co wykluczało członków honorowych i sędziów delegowanych. Przewodniczący Trybunału miał przewodniczyć posiedzeniom wydziału specjalnego, a pod jego nieobecność – wiceprzewodniczący. Członkowie wydziału specjalnego mianowani byli przez Führera i Kanclerza Rzeszy na okres dwóch lat na wniosek Ministra Sprawiedliwości Rzeszy (art. 2 § 5 ust. 3).

Minister Sprawiedliwości Rzeszy, korzystając z upoważnienia zawartego w art. 4 § 9 ustawy z dnia 16 września 1939 r., wydał drugie rozporządzenie z dnia 11 grudnia 1939 r. w sprawie wykonania ustawy o zmianie przepisów ogólnego postępowania karnego, postępowania karnego Wehrmachtu i kodeksu karnego³⁶, w którym przyjęto, że poza rozprawą główną wydział specjalny orzeka w pilnych przypadkach w składzie trzyosobowym, w tym przewodniczący.

³² Dla wyjaśnienia – dyrektor sądu krajowego (niem. *Landgerichtsdirektor*) to przewodniczący wydziału w tym sądzie.

³³ W. Wagner, op. cit., s. 23.

³⁴ Ibidem.

³⁵ *Gesetz zur Änderung von Vorschriften des allgemeinen Strafverfahrens, des Wehrmachtstrafverfahrens und des Strafgesetzbuchs vom 16. September 1939*, RGBl. 1939, S. 1841. Dalej jako ustawa z dnia 16 września 1939 r.

³⁶ *Zweite Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Änderung von Vorschriften des allgemeinen Strafverfahrens, des Wehrmachtstrafverfahrens und des Strafgesetzbuchs vom 11. Dezember 1939*, RGBl. 1939, S. 2402.

Wydany dnia 21 marca 1942 r. dekret Führera o uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości³⁷ wydłużał okres pełnienia kadencji członków honorowych Trybunału oraz członków wydziału specjalnego bezterminowo do końca wojny (sic!).

Pewne zmiany co do składu Trybunału Ludowego wprowadziło rozporządzenie z dnia 13 grudnia 1944 r. o dalszym dostosowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych do wymogów wojny totalnej (czwarte rozporządzenie o uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych)³⁸ wydane przez Ministra Sprawiedliwości Rzeszy – w jego art. 1 § 1 ust. 1 przyjęto, że Trybunał (w tym także wydział specjalny) może orzekać na rozprawie głównej w składzie dwóch sędziów zawodowych, z których jeden z nich to przewodniczący, oraz jednego lub dwóch członków honorowych, jeżeli przewodniczący i prokurator nie uznają za konieczny pełnego składu Trybunału. Poza rozprawą główną orzeczenia wydawane były przez dwóch sędziów zawodowych, w tym przewodniczącego (art. 1 § 1 ust. 2).

Na zakończenie rozważań poświęconych organizacji Trybunału warto jeszcze przytoczyć, że spośród ponad 243 członków honorowych Trybunału Ludowego w latach 1934-1945 tylko 1,7% z nich nie wywodziło się z partii; podobnie w przypadku sędziów zawodowych – w okresie bezpośrednio po powstaniu Trybunału tylko jeden sędzia nie należał do NSDAP, a w 1940 r. do Trybunału powołano drugiego sędziego bez przynależności partyjnej³⁹.

1. Tryb postępowania przed Trybunałem Ludowym

Trybunał, co do zasady, orzekał w składzie pięciosobowym, w tym przewodniczący i jeszcze jeden sędzia zawodowy.

Postępowanie przed Trybunałem zostało pomyślane jako jednoinstancyjne. Artykuł III § 5 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. przewidywał, że od orzeczeń Trybunału Ludowego nie przysługuje żaden środek prawny (niem. *Rechtsmittel*). Rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego⁴⁰,

³⁷ *Erlaß des Führers über die Vereinfachung der Rechtspflege vom 21. März 1942*, RGBl. 1942, S. 139.

³⁸ *Verordnung zur weiteren Anpassung der Strafrechtspflege an die Erfordernisse des totalen Krieges (Vierte Verordnung zur Vereinfachung der Strafrechtspflege) vom 13. Dezember 1944*, RGBl. 1944, S. 339. Dalej jako czwarte rozporządzenie o uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

³⁹ Zob. szerzej S. Schädler, „Justizkrise” und „Justizreform” im Nationalsozialismus. *Das Reichsjustizministerium unter Reichsjustizminister Thierack (1942–1945)*, Tybinga 2009, s. 92 i powołana tam literatura.

⁴⁰ *Verordnung über die Zuständigkeit der Strafgerichte, die Sondergerichte und sonstige strafverfahrensrechtliche Vorschriften vom 21. Februar 1940*, RGBl. 1940, S. 405. Dalej jako rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r.

które zostało wydane przez Generalnego Pełnomocnika ds. Administracji Rzeszy (niem. *Generalbevollmächtigte für die Reichsverwaltung*), nie wprowadziło w tym zakresie zmian – po jego wejściu w życie stosowna norma została zawarta w art. III § 3, który zastąpił dotychczasowe przepisy art. III § 3-5 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. Znowelizowany art. III § 3 ust. 2 wskazywał, że od orzeczeń Trybunału Ludowego i wyższego sądu krajowego w pierwszej instancji nie przysługuje żaden środek prawny.

Podobnie stanowiło w § 16 ust. 1 i 2 rozporządzenie z dnia 21 marca 1933 r. ustanawiające sądy specjalne, które również nie przewidywało możliwości wniesienia środka prawnego od wyroku sądu specjalnego, przy czym w ich przypadku dopuszczono jednak możliwość złożenia wniosku o wznowienie postępowania (niem. *Antrag auf Wiederaufnahme des Verfahrens*).

Jak podkreślono w toku wcześniejszych rozważań, ustawa z dnia 16 września 1939 r. wprowadziła instytucję sprzeciwu nadzwyczajnego – środka, który przysługiwał od prawomocnych orzeczeń. W przypadku orzeczeń Trybunału Ludowego stosowną kompetencję zyskał prokurator przy Trybunale, który w ciągu roku od uprawomocnienia się orzeczenia, mógł wnieść sprzeciw do wydziału specjalnego, jeżeli uznał, że ponowne rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy jest konieczne z powodu poważnych wątpliwości co do prawidłowości orzeczenia (art. 2 § 3 ust. 3 w zw. z art. 2 § 3 ust. 1 i art. 2 § 7).

Do postępowania przed Trybunałem Ludowym – w myśl art. III § 5 ust. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. – o ile nie postanowiono inaczej, stosowało się z kolei przepisy ustawy o ustroju sądów i StPO dotyczące postępowania przed Sądem Rzeszy w pierwszej instancji. Natomiast mocą rozporządzenia z dnia 21 lutego 1940 r. przepisy art. III § 3-5 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. zastąpiono art. III § 3 o nowym brzmieniu. Przewidywał on w ust. 1, że w sytuacji, gdy nie postanowiono inaczej, do postępowania przed Trybunałem Ludowym i wyższym sądem krajowym w pierwszej instancji stosuje się przepisy ustawy o ustroju sądów oraz StPO.

Co istotne – obrona przed Trybunałem Ludowym była obligatoryjna, dlatego jeśli oskarżony nie posiadał obrońcy, to jego wyboru dokonywał przewodniczący składu. Wynikało to z 140 ust. 1 StPO i art. 144 StPO – które wymagały obrony obligatoryjnej przed Sądem Rzeszy w pierwszej instancji – stosowanych odpowiednio na mocy odesłania z art. III § 5 ust. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. Następnie – w związku z zastąpieniem przez rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. przepisu art. III § 3-5 powołanej ustawy nowym art. III § 3 – obrona obligatoryjna przed Trybunałem Ludowym i tryb ustanawiania obrońcy wynikały już bezpośrednio z § 32 ust. 1 pkt 1 tego rozporządzenia.

W postępowaniu przed Trybunałem Ludowym oskarżony nie miał możliwości swobodnego wyboru obrońcy (tj. obrońcy z wyboru). Zgodnie z art. IV § 3

ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. wybór obrońcy wymagał bowiem zezwolenia przewodniczącego składu, co w oczywisty sposób stało w sprzeczności z prawem do obrony. Zezwolenie mogło też zostać cofnięte, przy czym jeżeli zostałyby cofnięte w trakcie rozprawy głównej, to stosowało się wtedy odpowiednio § 145 StPO przewidujący wyznaczenie oskarżonemu innego obrońcy z jednoczesną możliwością odroczenia rozprawy (niem. *Aussetzung der Verhandlung*).

Daleko idące ograniczenie prawa do obrony – stawiające wręcz pod znakiem zapytania już samo dalsze jego istnienie w niemieckim sądownictwie – nastąpiło na podstawie czwartego rozporządzenia o uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. W art. II § 12 ust. 1 przyjęto, że w postępowaniu karnym nie może występować kilku adwokatów w charakterze obrońcy z wyboru. O wiele dalej idąca była jednak regulacja zawarta w art. II § 12 ust. 2, zgodnie z którą nie stosowało się dłużej przepisów o obronie obowiązkowej, a przewodniczący składu wyznaczał obrońcę na całe postępowanie albo jego część tylko, jeżeli udział obrońcy był pożądaný ze względu na trudny stan faktyczny lub prawny albo jeżeli oskarżony ze względu na swoją osobowość nie był w stanie bronić się samodzielnie. Tym samym arbitralnej decyzji sędziego poddano ocenę potrzeby wyznaczenia oskarżonemu obrońcy z urzędu w danej sprawie.

2. Właściwość rzeczowa Trybunału Ludowego⁴¹

Przepis art. III § 1 ust. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. przewidywał ogólnie, że Trybunał Ludowy jest powołany do osądzania spraw o zdradę stanu (niem. *Hochverrat*) i zdradę kraju (niem. *Landesverrat*). Warto odnotowania jest, że stosownym przepisom typizującym te przestępstwa, zawartym w kodeksie karnym Rzeszy⁴², zostało nadane nowe brzmienie na mocy art. I wskazanej ustawy.

Niemniej jednak – wbrew brzmieniu przywołanego wyżej art. III § 1 ust. 1 – ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. w jej art. III § 3 ust. 1 stanowiła, że Trybunał Ludowy był właściwy do orzekania „w pierwszej i ostatniej instancji” (niem. *in erster und letzter Instanz*) nie tylko w sprawach zdrady stanu (§ 80-84 Strafgesetzbuch – StGB) i zdrady kraju (§ 89-92 StGB), ale także zamachu (niem. *Angriff*) na Prezydenta Rzeszy (§ 94 ust. 1 StGB) oraz zbrodni (niem. *Verbrechen*) wymienionych w § 5 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia o ochronie narodu i państwa.

⁴¹ Syntetyczne podsumowanie rozważań zawartych w niniejszym punkcie stanowi załączona na końcu pracy tabela obejmująca wszystkie czyny znajdujące się na przestrzeni lat we właściwości rzeczowej Trybunału Ludowego.

⁴² *Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871*, RGBl. 1871, S. 127.

Dla porządku warto wyjaśnić, że powołane rozporządzenie w § 5 ust. 2 pkt 1 stanowiło o podjęciu się zabicia Prezydenta Rzeszy, członka lub komisarza Rządu Rzeszy lub rządu krajowego oraz formach zjawiskowych takiego czynu.

Wyjaśnić należy, że wcześniej, tj. przed wejściem w życie ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r., sprawy o zdradę stanu i zdradę kraju – na mocy § 134 ust. 1 ustawy o ustroju sądów – należały do właściwości rzeczowej Sądu Rzeszy, który również orzekał w nich „w pierwszej i ostatniej instancji”. Co ważne, wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. formalnie nie derogowano § 134 ust. 1 ustawy o ustroju sądów. W przepisie art. IX ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. zaznaczono jednak, że w zakresie, w jakim § 134 ustawy o ustroju sądów dotyczy Sądu Rzeszy jako sądu pierwszej instancji, jego miejsce zajmuje Trybunał Ludowy.

W miarę upływu czasu właściwość Trybunału stale się rozszerzała.

Pierwsza zmiana w tym zakresie nastąpiła w drodze ustawy z 28 czerwca 1935 r. o zmianie przepisów postępowania karnego i ustawy o ustroju sądów⁴³, która przewidywała w art. 8 pkt 3 właściwość Trybunału Ludowego w sprawach o przestępstwa z art. 143a ust. 3 StGB, tj. w sprawach o szczególnie ciężkie przypadki uszkodzenia sprzętu obronnego (niem. *Wehrmittelbeschädigung*). Następnie ustawą z dnia 2 lipca 1936 r. o zmianie kodeksu karnego⁴⁴ dokonano modyfikacji znamion wskazanego czynu, zachowując przy tym w tych sprawach kognicję Trybunału. Jednocześnie powołana ustawa rozszerzyła właściwość Trybunału na sprawy braku zawiadomienia o planowanej zbrodni (§ 139 ust. 2 StGB) w zakresie, w jakim dotyczy to zamiaru (niem. *Vorhaben*) zdrady stanu lub zdrady kraju należących do właściwości Trybunału Ludowego lub zamiaru szczególnie ciężkiego przypadku uszkodzenia sprzętu obronnego.

Z kolei ustawa z dnia 1 grudnia 1936 r. przeciwko sabotażowi gospodarczemu⁴⁵ poddawała Trybunałowi sprawy ze zbrodni z jej § 1 ust. 1.

Daleko idące zmiany w zakresie właściwości rzeczowej wprowadzono rozporządzeniem z dnia 21 lutego 1940 r. Jak zauważono wcześniej, art. III § 3-5 ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. zastąpiono wówczas art. III § 3 o nowym brzmieniu, a w którym zabrakło regulacji odnośnie do właściwości rzeczowej. Kwestie właściwości Trybunału Ludowego uregulowano natomiast bezpośrednio w treści rozporządzenia z dnia 21 lutego 1940 r. Przede wszystkim porządkowało to dotychczasowe zasady, zbierając je w jednym akcie normatywnym. Przepis art. I § 5 ust. 1 tego rozporządzenia przewidywał właściwość Trybunału Ludowego w następujących sprawach:

⁴³ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafverfahrens und des Gerichtsverfassungsgesetzes vom 28. Juni 1935, RGBl. 1935, S. 844.

⁴⁴ Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuchs vom 2. Juli 1936, RGBl. 1936, S. 532.

⁴⁵ Gesetz gegen Wirtschaftssabotage vom 1. Dezember 1936, RGBl. 1936, S. 999. Dalej jako ustawa przeciwko sabotażowi gospodarczemu.

- 1) zdrady stanu (§ 80-84 StGB),
- 2) zdrady kraju (§ 89-92 StGB),
- 3) zamachów na Führera i Kanclerza Rzeszy (§ 94 ust. 1 StGB),
- 4) ciężkich przypadków uszkodzenia sprzętu obronnego i zagrożenia sił zbrojnych zaprzyjaźnionych państw (§ 1 i 5 rozporządzenia z dnia 25 listopada 1939 r. uzupełniającego przepisy karne o ochronie siły militarnej narodu niemieckiego⁴⁶),
- 5) braku zawiadomienia o planowanej zbrodni (§ 139 ust. 2 StGB) w zakresie, w jakim dotyczy to zamiaru zdrady stanu lub zdrady kraju należących do właściwości Trybunału Ludowego lub zamiaru ciężkiego przypadku uszkodzenia sprzętu obronnego,
- 6) zbrodni wymienionych w § 5 pkt 1 rozporządzenia o ochronie narodu i państwa,
- 7) zbrodni z § 1 ust. 1 ustawy przeciwko sabotażowi gospodarczemu.

Powyższy katalog wymaga kilku słów wyjaśnienia – czyn polegający na uszkodzeniu sprzętu obronnego polegał na umyślnym (niem. *vorsätzlich*) niszczeniu, czynieniu bezużytecznym, uszkodzaniu, ujawnianiu lub usuwaniu sprzętu obronnego lub instalacji służącej niemieckiej obronie narodowej, a przez to umyślnym lub nieumyślnym (niem. *fahrlässig*) zagrożeniu skuteczności niemieckich sił zbrojnych (niem. *Schlagfertigkeit der deutschen Wehrmacht*). Trybunałowi zostały poddane pod osąd ciężkie przypadki takiego czynu, które zagrożone były m.in. karą śmierci.

Wyjaśnić również trzeba, że ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. stanowiła, że do właściwości Trybunału Ludowego należą sprawy ze zbrodni wymienionych w § 5 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia o ochronie narodu i państwa. W związku z uchyleniem § 5 ust. 1 tego rozporządzenia, co miało miejsce na mocy art. 4 ust. 4 ustawy z dnia 28 czerwca 1935 r. o zmianie kodeksu karnego⁴⁷, rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. odsyłało po prostu do § 5 pkt 1 rozporządzenia o ochronie narodu i państwa.

W dalszej kolejności wskazać należy, że Szef Naczelnego Dowództwa Wehrmachtu (niem. *Chef des Oberkommandos der Wehrmacht*) i Minister Sprawiedliwości Rzeszy wydali wspólnie rozporządzenie z 10 grudnia 1941 r. o rozszerzeniu właściwości Trybunału Ludowego⁴⁸. Stanowiło ono, że Trybunał jest

⁴⁶ *Verordnung zur Ergänzung der Strafvorschriften zum Schutz der Wehrkraft des Deutschen Volkes vom 25. November 1939*, RGBl. 1939, S. 2319. Na marginesie trzeba odnotować, że § 1 ust. 5 rozporządzenia uchylił § 143a StGB, w którym wcześniej typizowano – w nieco odmienny sposób – przestępstwo uszkodzenia sprzętu obronnego. Następnie ustawą z dnia 4 września 1941 r. o zmianie kodeksu karnego (*Gesetz zur Änderung des Reichsstrafgesetzbuchs vom 4. September 1941*, RGBl. 1941, S. 549) § 1 wskazanego rozporządzenia, z niewielkimi zmianami, wprowadzono ponownie jako § 143a StGB.

⁴⁷ *Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuchs vom 28. Juni 1935*, RGBl. 1935, S. 839.

⁴⁸ *Verordnung über die erweiterte Zuständigkeit des Volksgerichtshofs vom 10. Dezember 1941*, RGBl. 1941, S. 776.

także właściwy w sprawach o szpiegostwo z § 2 rozporządzenia z dnia 17 sierpnia 1938 r. o specjalnym prawie karnym w czasie wojny i przy akcjach specjalnych (rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym)⁴⁹, jeśli względy wojskowe nie wymagają osądzenia przez sąd Wehrmachtu.

Kolejna zmiana właściwości miała miejsce wraz z wejściem w życie rozporządzenia Führera z dnia 21 marca 1942 r. o ochronie gospodarki zbrojeniowej⁵⁰. Przewidywało ono – w sprawach czynu stypizowanego w art. I, a polegającego na umyślnym podawaniu nieprawdziwych informacji o zapotrzebowaniu na siłę roboczą lub jej stanie albo o zapotrzebowaniu lub zapasach surowców, materiałów, produktów, maszyn lub urządzeń ważnych dla gospodarki zbrojeniowej, co tym samym zagrażało pokryciu zapotrzebowania (niem. *Bedarfsdeckung*) gospodarki zbrojeniowej – właściwość Trybunału Ludowego bądź Sądu Wojennego Rzeszy (niem. *Reichskriegsgericht*), jeżeli sprawca podlegał sądownictwu Wehrmachtu (art. III ust. 1). W art. V powołanego aktu prawnego zastrzeżono, że obowiązuje on na całym terytorium Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa.

Ostatnia zmiana właściwości rzeczowej Trybunału nastąpiła, gdy Generalny Pełnomocnik ds. Administracji Rzeszy wydał rozporządzenie z dnia 29 stycznia 1943 r. uzupełniające i zmieniające rozporządzenie o właściwości⁵¹. Na jego mocy do katalogu spraw poddanych właściwości Trybunału Ludowego, zawartego w art. I § 5 ust. 1 rozporządzenia z dnia 21 lutego 1940 r., dodano kolejne dwa punkty:

- 8) publiczny rozkład siły militarnej (niem. *öffentliche Zersetzung der Wehrkraft*) (§ 5 ust. 1 pkt 1 oraz ust. 2 rozporządzenia o wojennym specjalnym prawie karnym),
- 9) umyślne uchylanie się od służby wojskowej (niem. *Wehrdienstentziehung*) (§ 5 ust. 1 pkt 3 oraz ust. 2 rozporządzenia o wojennym specjalnym prawie karnym), jeżeli prokurator przy Trybunale Ludowym uznał osądzenie przez ten sąd za pożądane.

Warto także zaznaczyć, że stypizowane w rozporządzeniu o wojennym specjalnym prawie karnym przestępstwo publicznego rozkładu siły militarnej obejmowało publiczne nawoływanie lub podżeganie do odmowy spełnienia obowiązku służby w siłach zbrojnych Niemiec lub sojuszników albo publiczne dążenie w inny sposób do sparaliżowania lub rozkładu woli narodu niemieckiego lub sojuszniczego do obrony.

⁴⁹ *Verordnung über das Sonderstrafrecht im Kriege und bei besonderem Einsatz (Kriegssonderstrafrechtsverordnung) vom 17. August 1938*, RGBl. 1939, S. 1455. Dalej jako rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym.

⁵⁰ *Verordnung des Führers zum Schutze der Rüstungswirtschaft vom 21. März 1942*, RGBl. 1942, S. 165.

⁵¹ *Verordnung zur Ergänzung und Änderung der Zuständigkeitsverordnung vom 29. Januar 1943*, RGBl. 1943, S. 76.

Pozostając jeszcze przy problematyce właściwości rzeczowej Trybunału, trzeba też odnotować rozporządzenie z dnia 4 maja 1936 r. uzupełniające ustawę o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego⁵², wydane przez Ministra Sprawiedliwości Rzeszy w oparciu o art. X ustawy z dnia 24 kwietnia 1934 r. Zgodnie z nim, gdy po wniesieniu aktu oskarżenia okazałoby się, że przestępstwo zarzucane oskarżonemu należy do właściwości sądu specjalnego, Trybunał Ludowy lub wyższy sąd krajowy mogły albo samodzielnie rozstrzygnąć sprawę, albo postanowieniem zarządzić rozprawę główną przed sądem specjalnym. Norma o tożsamej treści następnie została zawarta w art. II § 25 ust. 2 rozporządzenia z dnia 21 lutego 1940 r.

Trybunał Ludowy na samym początku swojej działalności posiadał trzy wydziały, niemniej w związku z ciągłym wzrostem liczby spraw w listopadzie 1935 r. powołano kolejny – 4. wydział, w listopadzie 1941 r. dodano 5. wydział, a w grudniu 1942 r. 6. wydział⁵³. Poza tym istniał wydział specjalny, o którym wspomniano wcześniej.

Każdy z wydziałów zajmował się różnymi kategoriami spraw wchodzącymi w zakres właściwości rzeczowej Trybunału Ludowego, których podział ustalał przewodniczący Trybunału, przed rozpoczęciem danego roku. Stosowną kompetencję do tego zawierał § 3 ust. 1 rozporządzenia z dnia 18 kwietnia 1936 r., o czym była już mowa. Ponadto regułą tą powtarzała przyjęta przez Rząd Rzeszy ustawa z dnia 24 listopada 1937 r. o podziale czynności w sądach⁵⁴ w § 1 ust. 1 w zw. z § 3.

Co ważne, Freisler po objęciu urzędu w 1942 r. starał się wywierać decydujący wpływ na orzecznictwo, uznając 1. wydział, któremu przewodniczył, za właściwy we wszystkich sprawach przydzielonych mu w poszczególnych przypadkach przez przewodniczącego Trybunału⁵⁵. Spotkało to się z reakcją Ministra Sprawiedliwości Rzeszy Thieracka i Freisler zaprzestał tego typu praktyk w podziałach czynności na rok 1944 i 1945, które nie zawierały już arbitralnego rozszerzania kompetencji 1. wydziału⁵⁶. Co istotne – podziały te miały dość kazuistyczny charakter i nie przedstawiały przejrzystych reguł przydziału spraw do wydziałów⁵⁷.

52 *Verordnung zur Ergänzung des Gesetzes zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens vom 4. Mai 1936*, RGBl. 1936, S. 435.

53 Zob. szerzej W. Wagner, op. cit., s. 26.

54 *Gesetz über die Geschäftsverteilung bei den Gerichten vom 24. November 1937*, RGBl. 1937, S. 1286.

55 Zob. szerzej W. Wagner, op. cit., s. 26.

56 Zob. szerzej ibidem, s. 27.

57 Zob. przykładowy podział czynności na 1945 r. załączony na końcu pracy.

3. Właściwość miejscowa Trybunału Ludowego

Ekspansja terytorialna Niemiec wpływała także na problematykę właściwości niemieckiego prawa i co za tym idzie właściwości miejscowej, a niekiedy także właściwości rzeczowej Trybunału Ludowego. W związku z tym przyjęto szereg regulacji prawnych mających za przedmiot wymienioną problematykę w odniesieniu do poszczególnych terytoriów.

Nie wchodząc szerzej w tym miejscu w tę tematykę⁵⁸ – ze względu na jej rozbudowanie i ograniczone ramy niniejszego opracowania – wskazać można jedynie przykładowo, że w rozporządzeniu z dnia 20 czerwca 1938 r. o wprowadzeniu przepisów dotyczących zdrady stanu i zdrady kraju w Austrii⁵⁹ w § 3 ust. 1 w zw. z § 1 przyjęto właściwość Trybunału Ludowego, o ile właściwe nie jest sądownictwo wojskowe, m.in. w sprawach o zdradę stanu i zdradę kraju (§ 80-93a StGB). W porównaniu z czynami na terenie Niemiec stanowiło to rozszerzenie właściwości rzeczowej Trybunału – wszak w ich przypadku Trybunał orzekał jedynie w sprawach z czynów określonych w § 80-84 i § 89-92 StGB. Rozporządzenie przyznawało Trybunałowi Ludowemu właściwość również w sprawach dotyczących czynu z § 102 StGB (zdrada stanu przeciwko obcemu państwu – czyn ścigany na wniosek obcego rządu), który – jeśli zostałby popełniony na terenie „starych” Niemiec – nie podlegałby już kognicji Trybunału. Ponadto rozporządzenie przewidywało właściwość w sprawach z § 143a StGB (uszkodzenie sprzętu obronnego) oraz § 139 StGB (brak zawiadomienia o planowanej zbrodni) w zakresie, w jakim dotyczy to zdrady stanu lub zdrady kraju lub uszkodzenia sprzętu obronnego – nie wszystkie spośród tych przestępstw popełnione na terenie Niemiec podlegały kognicji Trybunału, o czym rozważano wcześniej. Zgodnie z § 9 ust. 1 omawianego tutaj rozporządzenia należało je stosować do czynów popełnionych po dniu 13 marca 1938 r. W kolejnych latach wprowadzano dalsze regulacje rozszerzające właściwość Trybunału Ludowego w sprawach czynów popełnianych na terenie dawnej Austrii⁶⁰.

Wydaje się oczywiste, że skoro naziści nie ufali niemieckim sędziom i z tego względu powołali do życia Trybunał Ludowy, to tym bardziej nie darzyli zaufaniem sędziów w sądach, na terytoriach przyłączanych, co z kolei uzasadniało rozszerzenie właściwości prawa niemieckiego na te terytoria i ich mieszkańców, a w konsekwencji objęcie takich spraw kognicją Trybunału.

⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. W. Wagner, op. cit., s. 66-73.

⁵⁹ *Verordnung über die Einführung der Vorschriften über Hochverrat und Landesverrat im Lande Österreich vom 20. Juni 1938*, RGBl. 1938, S. 640.

⁶⁰ Na temat stanu prawnego obowiązującego na terenie Austrii i działalności Trybunału Ludowego zob. szerzej W. Form, W. Neugebauer, T. Schiller, *NS-Justiz und politische Verfolgung in Österreich 1938-1945. Analysen zu den Verfahren vor dem Volksgerichtshof und dem Oberlandesgericht Wien*, Monachium 2006.

W rozważaniach poświęconych Trybunałowi Ludowemu warto także odnotować „wątek polski” – na terenach wcielonych do Niemiec wprowadzono w 1940 r. niemieckie prawo karne. Niemniej w rozporządzeniu z dnia 4 grudnia 1941 r. o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych przeciwko Polakom i Żydom na wcielonych ziemiach wschodnich⁶¹ zastrzeżono, że Polacy i Żydzi podlegają, co do zasady, osądowi sądu specjalnego lub sędziego rejonowego, a właściwość Trybunału Ludowego pozostaje nienaruszona (rozdz. V ust. 1 i 3). Tym samym Polacy i Żydzi popełniający przestępstwa na terenie wcielonych ziem wschodnich⁶², tj. okręgów Rzeszy: Kraj Warty i Gdańsk-Prusy Zachodnie oraz rejencji: Katowice i Ciechanów mogli podlegać, przynajmniej w teorii, kognicji Trybunału. Poza tym w omawianym rozporządzeniu przewidziano w rozdziale XIII możliwość powołania przez właściwego miejscowo namiestnika Rzeszy (niem. *Reichsstatthalter*) lub nadprezydenta (niem. *Oberpräsident*) sądów doraźnych (niem. *Standgerichte*) i powierzenia im rozpoznawania określonych kategorii spraw. Stąd też Trybunał Ludowy nie pełnił istotnej roli na wcielonych ziemiach wschodnich wobec podsądnych będących Polakami lub Żydami⁶³.

Jednak trzynastym rozporządzeniem z dnia 1 lipca 1943 r. do ustawy o obywatelstwie Rzeszy⁶⁴ wyłączono Żydów spod powołanego wyżej rozporządzenia, a odtąd mieli być oni – przy czym nie tylko na wcielonych ziemiach wschodnich – karani przez policję (§ 1 ust. 1 i 2).

Niezależnie od powyższego, niebagatelne znaczenie dla właściwości Trybunału miała też zasada terytorialności, a precyzyjniej – wyjątki od niej określone w § 4 StGB. Przepis ten od samego początku jego obowiązywania dopuszczał,

⁶¹ *Verordnung über die Strafrechtspflege gegen Polen und Juden in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. Dezember 1941*, RGBl. 1941, S. 759.

⁶² Zgodnie z § 1 dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy z dnia 12 października 1939 r. o administracji na okupowanych ziemiach polskich (*Erlaß des Führers und Reichskanzlers über die Verwaltung der besetzten polnischen Gebiete vom 12. Oktober 1939*, RGBl. 1939, S. 2077) tereny polskie zostały podporządkowane Generalnemu Gubernatorowi, o ile nie zostały wcielone do Rzeszy. Wcześniej, bo w dniu 8 października 1939 r., dekretem Führera i Kanclerza Rzeszy o podziale i administracji ziem wschodnich (*Erlaß des Führers und Reichskanzlers über Gliederung und Verwaltung der Ostgebiete vom 8. Oktober 1939*, RGBl. 1939, S. 2042) do Rzeszy zostały wcielone częściowo dawne polskie tereny, z których utworzono okręgi Rzeszy Poznań (późn. Kraj Warty) i Prusy Zachodnie (późn. Gdańsk-Prusy Zachodnie) oraz rejencje Katowice (w ramach prowincji Śląsk) i Ciechanów (w ramach prowincji Prusy Wschodnie).

⁶³ Odnosnie do rzeczywistej praktyki postępowania przez niemieckie władze wobec Polaków i niewielkiej roli Trybunału Ludowego zob. szerzej W. Wagner, op. cit., s. 632 i n. W tej tematyce zob. także M. Grądzka-Rejak, A. Namysło, *Prawodawstwo niemieckie wobec Polaków i Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz ziem wcielonych do III Rzeszy. Analiza porównawcza*, [w:] *Stan badań nad pomocą Żydom na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką. Przegląd piśmiennictwa*, red. T. Domański, A. Gontarek, Warszawa – Kielce 2022 oraz E. Kurkowska, *Procedura karna na ziemiach polskich okupowanych przez Niemcy w czasie II wojny światowej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2012, t. 17.

⁶⁴ *Dreizehnte Verordnung zum Reichsbürgergesetz vom 1. Juli 1943*, RGBl. 1943, S. 372.

pod pewnymi warunkami, ściganie Niemców i obcokrajowców popełniających określone przestępstwa za granicą Rzeszy. W stanie prawnym ukształtowanym ustawą z dnia 24 kwietnia 1934 r. – tą samą, która ustanowiła Trybunał Ludowy – § 4 StGB zezwalał m.in. na ściganie Niemców i obcokrajowców dopuszczających się za granicą zdrady stanu lub zdrady kraju przeciwko Rzeszy czy zamachu na Prezydenta Rzeszy. Dopuszczalne było ponadto ściganie Niemców za popełniony za granicą czyn, który według prawa Rzeszy jest uważany za zbrodnię lub występki i podlega karze według prawa miejsca jego popełnienia, ale w tym przypadku do ścigania wymagany był wniosek właściwego organu państwa, w którym czyn ów popełniono. Niemniej zmiany wprowadzone powołaną ustawą nie spowodowały, że regulacja wyrażona w § 4 StGB znacząco odbiegała od jej pierwotnego brzmienia. Dodano wtedy także ust. 3 wskazujący, że wniesienie oskarżenia przeciwko cudzoziemcowi za czyn popełniony za granicą wymaga zgody Ministra Sprawiedliwości Rzeszy.

Daleko idące zmiany w zakresie zasady terytorialności i wyjątków od niej wprowadzono rozporządzeniem z dnia 6 maja 1940 r. o zakresie obowiązywania prawa karnego⁶⁵, którym § 3-5, § 8 i § 37 StGB zastąpiono § 3-5 o całkowicie nowym brzmieniu.

Wprowadzone zmiany właściwie znosiły zasadę terytorialności w niemieckim prawie karnym. I tak – § 3 ust. 1 StGB wskazywał, że niemieckie prawo karne stosuje się do czynu obywatela niemieckiego, niezależnie od tego, czy popełnia go w Niemczech czy za granicą. Przepis ten w żaden sposób nie ograniczał tego, jakie dokładnie przestępstwa popełnione za granicą podlegają ściganiu. Zastrzeżono tylko – w myśl § 3 ust. 2 StGB – że niemieckiego prawa karnego nie stosuje się do czynu popełnionego za granicą, który nie jest karalny według prawa miejsca jego popełnienia, jeżeli czyn ten w zdrowym odczuciu narodu niemieckiego (niem. *nach dem gesunden Empfinden des deutschen Volkes*) ze względu na szczególne okoliczności na miejscu popełnienia nie stanowi karygodnej niesprawiedliwości (niem. *strafwürdiges Unrecht*).

Natomiast § 4 ust. 2 StGB stanowił odtąd, że niemieckie prawo karne stosuje się także do czynu popełnionego przez cudzoziemca za granicą, jeżeli podlega on karze według prawa miejsca jego popełnienia lub miejsce popełnienia czynu nie podlega jurysdykcji karnej (niem. *Strafgewalt*), a zarazem m.in. czyn jest skierowany przeciwko narodowi niemieckiemu lub przeciwko obywatelowi niemieckiemu. Z kolei w § 4 ust. 3 StGB przyjęto, że niezależnie od prawa miejsca popełnienia czynu niemieckie prawo karne stosuje się do enumeratywnie wymienionych przestępstw popełnionych przez cudzoziemca za granicą. Katalog ten obejmował np. czyny, których sprawca dopuścił się przeciwko

⁶⁵ *Verordnung über den Geltungsbereich des Strafrechts vom 6. Mai 1940*, RGBl. 1940, S. 754. Dalej jako rozporządzenie z dnia 6 maja 1940 r.

osobie sprawującej niemiecki urząd państwowy lub partyjny, przeciwko niemieckiemu żołnierzowi lub przeciwko członkowi Służby Pracy Rzeszy podczas lub w związku z pełnieniem przez nich obowiązków służbowych (pkt 1) czy zdradę stanu i zdradę kraju przeciwko Rzeszy (pkt 2).

W nowo wprowadzonym § 153a StPO przewidziano, że czyn popełniony przez cudzoziemca za granicą prokurator ściga tylko na polecenie Ministra Sprawiedliwości Rzeszy.

Tak ukształtowana regulacja pozwalała więc w konsekwencji na nieograniczone ściganie, zgodnie z niemieckim prawem karnym, osób zamieszkujących terytoria przyłączane lub okupowane, całkowicie niezależnie od prawa obowiązującego na tych terytoriach. Tym bardziej, że w art. III ust. 3 rozporządzenia z dnia 6 maja 1940 r. zastrzeżono, że można je stosować także do czynów popełnionych przed jego wejściem w życie.

Zamiast podsumowania – działalność Trybunału Ludowego w praktyce

Analizując niemieckie prawodawstwo lat 30 i 40 XX w. – nie tylko to odnoszące się do Trybunału Ludowego – zauważyć należy, że było ono wyjątkowo mało przejrzyste⁶⁶. Na konkluzję taką wpływa bardzo duża liczba aktów prawnych różnej rangi, wśród których rozsiane były przepisy poświęcone danym instytucjom, a które to akty wydawane były przez szereg uprawnionych podmiotów w różnej formie. Zjawisko inflacji prawa nie jest zatem typowe tylko dla naszych czasów. Można również sformułować cały szereg zastrzeżeń co do sposobu redakcji aktów prawnych tamtej epoki – nieprecyzyjne odesłania, przepisy o znacznym stopniu ogólności czy przepisy mające wręcz charakter *superfluum*. Truizmem byłoby stwierdzenie, że wszystko to, co wyżej opisane, nie służyło pewności prawa, w tym przede wszystkim prawa karnego, a zwłaszcza w czasach, w których dostęp do aktów prawnych możliwy był jedynie w formie papierowej. Co jednak ważne, omawiany trend nie zaczął się wcale wraz z przejściem władzy przez partę nazistowską. Już wcześniej można było go zaobserwować, m.in. wraz z kolejnymi rozporządzeniami wydawanymi jeszcze przez Prezydenta Rzeszy Paula von Hindenburga⁶⁷. Budząca wątpliwości redakcja przepisów prawnych miała więc oczywisty wpływ na kształt procedury sądowej i stosowania prawa.

⁶⁶ Odnośnie do sposobu stanowienia prawa w Niemczech we wskazanych latach zob. szerzej F. Ryszka, op. cit., s. 295 i nast., a co do specyfiki ówczesnego prawa karnego ibidem, s. 501 i n.

⁶⁷ Na temat praktyki stanowienia prawa przez Prezydenta Rzeszy na początku lat 30. XX w. zob. szerzej W. Wichert, *Ustawa o pełnomocnictwach (Ermächtigungsgesetz) z 23 marca 1933 roku jako katalizator budowy państwa wodzowskiego w Niemczech*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, t. 41, nr 4, s. 21-22.

Zaznaczyć ponadto należy, że nie tylko organizacja postępowania przed Trybunałem Ludowym, ale – co trzeba wyraźnie podkreślić – sposób prowadzenia tych postępowań urągały podstawowym regułom sprawiedliwości proceduralnej⁶⁸. Wśród „sędziów” Trybunału zdecydowanie wyróżniał się pod tym względem Roland Freisler – fanatyczny nazista, który swoim postępowaniem na sali sądowej przypominał bardziej oskarżyciela aniżeli niezawisłego i bezstronnego sędziego. W sierpniu 1942 r. został on przewodniczącym Trybunału Ludowego⁶⁹, zastępując na tym stanowisku Otto Thieracka, który objął urząd Ministra Sprawiedliwości Rzeszy. Jednocześnie Freisler od 1942 r. do 1945 r. był przewodniczącym I. wydziału Trybunału.

Statystyki pokazują, że liczba spraw zawisłych przed Trybunałem Ludowym, a co za tym idzie liczba wyroków skazujących, nieubłaganie rosła z roku na rok, w miarę, jak Niemcy zaczęły przegrywać wojnę. O ile w 1934 r. przed Trybunałem oskarżono jedynie ok. 480 osób, o tyle liczba oskarżonych w 1940 r. wyniosła już ok. 1090, a w 1944 r. osiągnęła poziom ok. 4380⁷⁰.

Wskazuje się przy tym w literaturze, że im więcej spraw trafiało przed Trybunał, tym mniej można było mówić o wchodzeniu w szczegóły dotyczące danej osoby, jej motywów i czynów, co z kolei wymuszało schematyzację i często najwyższe kary nakładano po zaskakująco krótkich procesach⁷¹. Trybunał porównuje się wręcz do maszyny, którą nadal obsługiwali ludzie, ale która prawie nie nosiła żadnych ludzkich cech i nie wykazywała już ducha prawdziwego wymiaru sprawiedliwości⁷².

Wśród ofiar sądowego terroru Trybunału Ludowego wymienić można m.in. rodzeństwo Hansa i Sophie Scholl oraz Christopha Probst – studentów monachijskiego Uniwersytetu Ludwika i Maksymiliana, którzy po zatrzymaniu w dniu 18 lutego 1943 r. cztery dni później zostali skazani na karę śmierci za swoją pacyfistyczną działalność w ramach ruchu Biała Róża⁷³. Rozpra-

⁶⁸ Odnosnie do pojęcia „sprawiedliwości proceduralnej” w literaturze przedmiotu (J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesy karnego*, Warszawa 2013, s. 11) wskazuje się: „Istotą procesu karnego w modelowym ujęciu oraz postępowania karnego w konkretnej sprawie jest sprawiedliwe rozpoznanie sprawy i wydanie sprawiedliwego wyroku. Bez pojęcia sprawiedliwości proces karny, a szerzej prawo karne procesowe i wręcz całe prawo, utraciłoby swój najistotniejszy sens, zakorzeniony głęboko w świadomości społecznej. Zagwarantowanie sprawiedliwego procesu jest jednym z podstawowych obowiązków każdego państwa demokratycznego. Od procesu karnego wymagać zatem należy, aby był sprawiedliwy. O wymiarze sprawiedliwości nie można więc mówić bez odwołania się do sprawiedliwości. Od prawa oczekuje się, że będzie stanowiło podstawę sprawiedliwie przeprowadzonego postępowania, w następstwie czego dojdzie do wydania sprawiedliwego wyroku. Akt wymiaru sprawiedliwości będzie zaś rzeczywiście, a nie jedynie formalnie sprawiedliwy”.

⁶⁹ Adolf Hitler podpisał akt powołania Freislera dnia 20 sierpnia 1942 r.

⁷⁰ Zob. szerzej W. Wagner, op. cit., s. 876-877.

⁷¹ Zob. szerzej ibidem, s. 49.

⁷² Zob. szerzej ibidem.

⁷³ Wyrok Trybunału Ludowego z dnia 22 lutego 1943 r., sygn. akt I H 47/43.

wa odbyła się w Monachium. W akcie oskarżenia z dnia 21 lutego 1943 r. prokurator zarzucił oskarżonym popełnienie przestępstw z § 80 ust. 2 StGB, § 83 ust. 2 oraz ust. 3 pkt 1, 2 i 3 StGB, § 91b StGB i § 5 rozporządzenia o wojennym specjalnym prawie karnym.

Niemniej swoją wyjątkowo negatywną rolę w historii Trybunał Ludowy miał dopiero odegrać. W dniu 20 lipca 1944 r. przeprowadzony został przez płk. Clausa von Stauffenberga w Wilczym Szańcu pod Kętrzynem nieudany zamach na Adolfa Hitlera. Zamach stanowił pierwszy element puczu wojskowego, w ramach którego spiskowcy zamierzali obalić nazistowskie kierownictwo kraju. Przewrót nie powiódł się – został zdławiony jeszcze tego samego dnia – a poszczególni spiskowcy szybko zostali wykryci i ujęci. Ich osądem zajął się następnie Trybunał Ludowy w pokazowych procesach⁷⁴. Posiedzenia Trybunału, filmowane na polecenie Hitlera⁷⁵, odbywały się wówczas w gmachu berlińskiego Sądu Kameralnego (niem. *Kammergericht*)⁷⁶. W ich trakcie Freisler, nie ukrywając nawet swojego osobistego stosunku do podsądnych, podnosił na nich głos czy poniżał⁷⁷. Na porządku dziennym było również przerywanie oskarżonym i odbieranie im głosu.

Przez cały okres swojej działalności Trybunał Ludowy skazał łącznie na karę śmierci ponad 5200 osób, z czego ponad 2600 zostało skazanych tylko w latach 1942–1945 przez 1. wydział kierowany przez Rolanda Freislera⁷⁸. Sam Freisler za swoją działalność orzeczniczą doczekał się przezwiska, którego sens

74 Nie wszyscy spiskowcy stanęli przed Trybunałem – część z nich, w tym sam von Stauffenberg, została stracona jeszcze wieczorem 20 lipca 1944 r.

75 Fragmenty tych nagrań są dziś dostępne w sieci Internet.

76 Gwoli ścisłości – berliński Sąd Kameralny ma charakter wyższego sądu krajowego, niemniej zachował swoją historyczną nazwę.

77 Za przykład mogą tu posłużyć słowa Freislera wykrzywane pod adresem Ulricha-Wilhelma Grafa von Schwerin – członka antynazistowskiego ruchu oporu i uczestnika spisku z dnia 20 lipca 1944 r. – w czasie jego przesłuchania przed Trybunałem Ludowym, gdy ten ostatni wspomniął o mordach dokonywanych przez Niemców w Polsce: „Ale z pana nikczemny łotr!” (niem. *Sie sind ja ein schäbiger Lump!*). Przesłuchanie oskarżonego zostało uwiecznione na filmie.

78 K.A. Lankheit, *Todesurteile am laufenden Band*, <https://www.faz.net/aktuell/politik/politische-buecher/roland-freisler-todesurteile-am-laufenden-band-13486709.html>, (31.03.2023). Ze statystyk zaprezentowanych przez W. Wagnera, op. cit., s. 944-945 wynika, że Trybunał Ludowy mógł wydać co najmniej 5289 wyroków śmierci. Autor podaje następujące wartości:

1934 r. – 4 wyroki,	1940 r. – 53 wyroki,
1935 r. – 9 wyroków,	1941 r. – 102 wyroki,
1936 r. – 10 wyroków,	1942 r. – 1192 wyroki,
1937 r. – 32 wyroki,	1943 r. – 1662 wyroki,
1938 r. – 17 wyroków,	1944 r. – 2097 wyroków.
1939 r. – 36 wyroków,	

Do tego dochodzi w 1944 r. 75 wyroków wydanych przez wydział specjalny.

w języku polskim najbardziej oddaje zwrot „wieszający sędzia” (niem. *Hinrichter*)⁷⁹. Narady nad wyrokami miał rozpoczynać często słowami: „tutaj może być brana pod uwagę tylko kara śmierci” lub „głowa musi spaść”⁸⁰.

Z drugiej strony, w piśmiennictwie można spotkać się z poglądem, zgodnie z którym postępowania przeciwko uczestnikom spisku z dnia 20 lipca 1944 r. – choć bez wątplenia ukształtowały one wizerunek Trybunału Ludowego – stanowią tylko mały wycinek z jego działalności (dotyczą ok. 160 osób z ogólnej liczby ok. 16700 osądzonych), nie są reprezentatywne i nie odzwierciedlają „normalności” łącznej liczby ok. 7000 postępowań⁸¹. Wskazuje się też, że Trybunał paradoksalnie łączył w sobie aspekty terroru i normalności – prawie 10% wszystkich oskarżonych przed Trybunałem Ludowym zostało uniewinnionych, co odpowiada niemal dokładnie odsetkowi uniewinnień orzekanych przed 1933 r. przez Sąd Rzeszy, który zajmował się wówczas politycznymi sprawami karnymi⁸².

Działalność Trybunału stała się również przedmiotem debaty politycznej w powojennych Niemczech. Dnia 25 stycznia 1985 r. Bundestag jednogłośnie podjął uchwałę stwierdzającą, że Trybunał Ludowy był instrumentem terroru w celu egzekwowania nazistowskich rządów despotycznych, a jego decyzje nie mają mocy prawnej⁸³. Uchylenie skazujących orzeczeń sądów karnych wydanych po dniu 30 stycznia 1933 r. z naruszeniem elementarnego poczucia sprawiedliwości (niem. *unter Verstoß gegen elementare Gedanken der Gerechtigkeit*), w tym orzeczeń Trybunału Ludowego, nastąpiło dopiero na podstawie ustawy z dnia 25 sierpnia 1998 r.⁸⁴

Roland Freisler nie poniósł nigdy konsekwencji za swoje czyny⁸⁵. Sprawiedliwości dopełnił jednak nalot lotniczy na Berlin z dnia 3 lutego 1945 r., w czasie

79 K. Graczyk, *Wyrok niemieckiego Trybunału Ludowego z 1943 r. w sprawie kłamstwa katyńskiego*, „Z Dziejów Prawa” 2015, t. 8, nr 16, s. 21. Zwrot ten powstał od połączenia niemieckich słów *hinrichten* (pol. wykonywać wyrok, stracić) i *Richter* (pol. sędzia).

80 W. Kulesza, *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013, s. 103. Autor przytacza te stwierdzenia, streszczając uzasadnienie wyroku berlińskiego Sądu Krajowego z dnia 3 lipca 1967 r. skazującego sędziego Rehse, który orzekał wraz z Freislerem w Trybunale Ludowym, przy czym Autor błędnie podaje imiona skazanego jako Otto Juliusz (wł. Hans-Joachim). Sąd ten ocenił też, że Freisler w swej działalności orzeczniczej nie kierował się wolą urzeczywistnienia celu prawa, jakim jest słuszność, ale służył obcym, a nawet wrogim prawu celom.

81 Zob. szerzej K. Marxen, *Terror und Normalität – Der Volksgerichtshof in zeitgeschichtlicher Perspektive*, „Humboldt Forum Recht” 2005, nr 9, s. 112.

82 Zob. szerzej ibidem, s. 114.

83 Druk 10/2368, Bundestag 10. kadencji.

84 *Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege und von Sterilisationsentscheidungen der ehemaligen Erbgesundheitsgerichte*, BGBl. 1998, S. 2501.

85 Informacje o losie poszczególnych sędziów Trybunału przygotowano w oparciu o ich noty biograficzne zawarte w niemieckojęzycznej Wikipedii, <https://de.wikipedia.org>, [dostęp: 31.03.2023 r.].

którego Freisler zginął. Na marginesie warto wspomnieć, że nalot ten zakłócił toczący się w tym dniu, pod przewodnictwem Freislera, proces Fabiana von Schlabrendorffa – członka niemieckiego ruchu oporu i uczestnika spisku z dnia 20 lipca 1944 r., a także przyszłego sędziego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (niem. *Bundesverfassungsgericht*).

Podobnie inni sędziowie Trybunału Ludowego zaangażowani w wydawanie wyroków śmierci zasadniczo nie odpowiedzieli w żaden sposób za swoją działalność orzeczniczą⁸⁶.

Przykładowo: Wilhelm Crohne – wiceprzewodniczący Trybunału i przewodniczący 2. wydziału – popełnił samobójstwo w Berlinie w dniu 26 kwietnia 1945 r. Martin Stier – sędzia delegowany, członek 1. wydziału, który wraz z Freislerem brał udział m.in. w wydaniu wyroku wobec rodzeństwa Scholl i Christoha Probsta – zginął w lutym 1945 r. w czasie akcji gaśniczej po alianckim nalocie. Günther Nebelung – przewodniczący 4. wydziału – został uniewinniony w procesie prawników (w ramach procesów norymberskich)⁸⁷, zmarł w 1970 r. Kurt Albrecht – przewodniczący 5. wydziału – zmarł w 1962 r., nie ponosząc jakichkolwiek konsekwencji. Hans-Joachim Rehse – sędzia delegowany orzekający w 1. wydziale – został nieprawomocnie skazany w 1967 r., jednak po uchyleniu wyroku i ponownym rozpoznaniu sprawy uniewinniono go w 1968 r.; rewizja prokuratury od orzeczenia uniewinniającego nie została rozpoznana z uwagi na śmierć oskarżonego w 1969 r. Paul Reimers – sędzia delegowany w 1. wydziale – powiesił się w 1984 r., po tym jak został przeciwko niemu wniesiony akt oskarżenia.

W polskiej literaturze odnośnie powojennego ścigania sędziów Rehse i Reimera zob. szerzej W. Kulesza, *Odpowiedzialność karna za zbrodnie sądowe sędziów III Rzeszy w Niemczech Zachodnich i Wschodnich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2, s. 81-83 oraz idem, *Crimen...*, s. 99-114.

⁸⁶ W. Kulesza (ibidem, s. 132) wskazuje, że w Republice Federalnej Niemiec nie zapadł żaden prawomocny wyrok skazujący sędziego sądu zwykłego ani specjalnego, ani Trybunału Ludowego, ani prokuratora występującego przed tymi sądami.

⁸⁷ Wyrok Trybunału Wojskowego USA nr III z dnia 3 grudnia 1947 r., sprawa *The United States of America vs. Josef Altstötter, et al.*

Załącznik nr 1

Zdjęcie z obrad Trybunału Ludowego w procesie zamachowców po dniu 20 lipca 1944 r. W środku Roland Freisler – przewodniczący Trybunału. Zdjęcie z zasobów Bundesarchiv, Bild 151-39-23.

Załącznik nr 2

Właściwość rzeczowa Trybunału Ludowego. Opracowanie własne.

Czyn zabroniony	Przepis karny	Miejsce określenia właściwości Trybunału Ludowego
1	2	3
zdrada stanu	§ 80-84 StGB	ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
zdrada kraju	§ 89-92 StGB	ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
zamach na Prezydenta Rzeszy (późn. Führera i Kanclerza Rzeszy)	§ 94 ust. 1 StGB	ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
podjęcie się zabicia Prezydenta Rzeszy, członka lub komisarza Rządu Rzeszy lub rządu krajowego oraz formy zjawiskowe takiego czynu	§ 5 ust. 2 pkt 1 (późn. § 5 pkt 1) rozporządzenie Prezydenta Rzeszy z dnia 28 lutego 1933 r. o ochronie narodu i państwa	ustawa z dnia 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
ciężkie przypadki uszkodzenia sprzętu obronnego zagrażającego skuteczności niemieckich sił zbrojnych	§ 1 rozporządzenia z dnia 25 listopada 1939 r. uzupełniającego przepisy karne o ochronie siły militarnej narodu niemieckiego (wcz. i późn. § 143a StGB)	ustawa z 28 czerwca 1935 r. o zmianie przepisów postępowania karnego i ustawy o ustroju sądów ustawa z dnia 2 lipca 1936 r. o zmianie kodeksu karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego

1	2	3
brak zawiadomienia o planowanej zbrodni	§ 139 ust. 2 StGB	ustawa z dnia 2 lipca 1936 r. o zmianie kodeksu karnego rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
przeniesienie majątku za granicę lub pozostawienie go za granicą wbrew przepisom ustawowym wyrządzające poważną szkodę dla niemieckiej gospodarki	§ 1 ust. 1 ustawy z dnia 1 grudnia 1936 r. przeciwko sabotażowi gospodarczemu	ustawa z dnia 1 grudnia 1936 r. przeciwko sabotażowi gospodarczemu rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
zagrożenie sił zbrojnych zaprzyjaźnionych państw	§ 5 rozporządzenia z dnia 25 listopada 1939 r. uzupełniającego przepisy karne o ochronie siły militarnej narodu niemieckiego	rozporządzenie z dnia 21 lutego 1940 r. o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych oraz innych przepisach postępowania karnego
szpiegostwo	§ 2 rozporządzenia z dnia 17 sierpnia 1938 r. o specjalnym prawie karnym w czasie wojny i przy akcjach specjalnych (rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym)	rozporządzenie z 10 grudnia 1941 r. o rozszerzeniu właściwości Trybunału Ludowego
podawanie nieprawdziwych informacji zagrażające pokryciu zapotrzebowania gospodarki zbrojeniowej	art. I rozporządzenia Führera z dnia 21 marca 1942 r. o ochronie gospodarki zbrojeniowej	rozporządzenie Führera z dnia 21 marca 1942 r. o ochronie gospodarki zbrojeniowej
publiczny rozkład siły militarnej	§ 5 ust. 1 pkt 1 oraz ust. 2 rozporządzenia z dnia 17 sierpnia 1938 r. o specjalnym prawie karnym w czasie wojny i przy akcjach specjalnych (rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym)	rozporządzenie z dnia 29 stycznia 1943 r. uzupełniające i zmieniające rozporządzenie o właściwości
uchylanie się od służby wojskowej	§ 5 ust. 1 pkt 3 oraz ust. 2 rozporządzenia z dnia 17 sierpnia 1938 r. o specjalnym prawie karnym w czasie wojny i przy akcjach specjalnych (rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym)	rozporządzenie z dnia 29 stycznia 1943 r. uzupełniające i zmieniające rozporządzenie o właściwości

Załącznik nr 3

Podział czynności na rok 1945⁸⁸.

Na rok 1945 dzielę naszą pracę w następujący sposób:

A.

1. wydział zajmuje się:

- I. a) zamachami na Führera,
b) zamachami na przywódców państwa, ruchu lub Wehrmachtu,
c) zamachami na Niemców za granicą z powodu ich niemieckości, w celu uderzenia w Rzeszę lub na przedstawicieli Rzeszy, o ile te zamachy wykraczają poza ataki słowne; obejmuje to również wszystkie zbrodnie z § 5 rozporządzenia z dnia 28 lutego 1933 r.,
- II. czynami karalnymi z kręgów inteligencji lub kierownictwa gospodarczego,
- III. czynami karalnymi popełnianymi przez Niemców z Alzacji, Luksemburga, Dolnej Styrii lub Górnej Krainy oraz czynami karalnymi na tych terenach,
- IV. czynami karalnymi Niemców w Czechach i na Morawach,
- V. marksistowską zdradą stanu z Berlina i okręgów Marchia Brandenburska, Gdańsk-Prusy Zachodnie, Kraj Warty i Górny Śląsk oraz Generalnego Gubernatorstwa,
- VI. niemarksistowską zdradą stanu, jednakże z wyjątkiem separatystycznej, o ile dotyczy ona okręgów alpejskich i naddunajskich⁸⁹ lub Bawarii,
- VII. defetyzmem, rozkładem siły militarnej i umyślnym uchylaniem się od służby wojskowej (§ 5 KSSVO⁹⁰) z okręgów Berlin, Marchia Brandenburska, Pomorze, Prusy Wschodnie, Meklemburgia i okręgów Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, Kraj Warty, Dolny Śląsk, Górny Śląsk i Kraj Sudetów oraz Generalnego Gubernatorstwa,
- VIII. czynami karalnymi cudzoziemców – poza zdradą kraju – z Pragi, jeżeli zostały popełnione po powstaniu Protektoratu,
- IX. czynami popełnianymi głównie za granicą – oprócz zdrady kraju.

B.

2. wydział zajmuje się:

- I. wszystkimi marksistowskimi zdradami stanu z wyjątkiem okręgów alpejskich i naddunajskich, o ile 1. wydział nie jest właściwy,
- II. zagrożeniem sił zbrojnych zaprzyjaźnionych państw (§ 5 rozporządzenia z dnia 25 listopada 1939 r.),

⁸⁸ Tłumaczenie własne na podstawie podziału czynności zawartego w pracy (w załącznikach) W. Wagner, op. cit., s. 869-870. Przy tłumaczeniu starano się możliwie wiernie oddać treść oryginału, tak aby pokazać jego kazuistykę i brak przejrzystości.

⁸⁹ Zbiornym terminem „okręgi alpejskie i naddunajskie” określano tereny Austrii wcielone do Rzeszy.

⁹⁰ Chodzi o rozporządzenie o wojennym specjalnym prawie karnym.

- III. defetyzmem, rozkładem siły militarnej i umyślnym uchylaniem się od służby wojskowej (§ 5 KSSVO) z okręgów Szlezwik-Holsztyn, Hamburg, Kolonia-Akwizgran, Düsseldorf, Weser-Ems, Południowy Hanower-Brunszwik, Wschodni Hanower, Essen.

C.

3. wydział zajmuje się:

- I. zdradą kraju na rzecz ZSRR i Polski,
II. defetyzmem, rozkładem siły militarnej i umyślnym uchylaniem się od służby wojskowej (§ 5 KSSVO) z okręgów Badenia, Bayreuth, Frankonia, Halle-Merseburg, Kurhessen, Magdeburg-Anhalt, Mainfranken, Kraj Mozeli, Turynia, Westfalia-Północ, Westfalia-Południe i Marchia Zachodnia.

D.

4. wydział zajmuje się:

- I. zdradą kraju na rzecz wszystkich krajów świata, z wyjątkiem ZSRR i Polski,
II. uszkodzeniem sprzętu obronnego,
III. czynami karalnymi popełnianymi przez Niemców z Lotaryngii i czynami karalnymi w Lotaryngii,
IV. czynami karalnymi popełnianymi przez cudzoziemców z Moraw, jeżeli zostały popełnione po powstaniu Protektoratu, jednakże z wyjątkiem zdrady kraju na rzecz ZSRR i Polski.

E.

5. wydział zajmuje się:

- I. czynami karalnymi innymi niż zdrada kraju, defetyzm, rozkład siły militarnej i uchylanie się od służby wojskowej w okręgach Rzeszy Wiedeń, Górny Dunaj i Dolny Dunaj,
II. separatystyczną zdradą stanu dotyczącą okręgów Rzeszy Wiedeń, Górny Dunaj, Dolny Dunaj, Styria, Karyntia, Salzburg i Tyrol-Vorarlberg,
III. czynami karalnymi popełnianymi przez cudzoziemców z Czech z wyjątkiem Pragi, jeśli zostały popełnione po powstaniu Protektoratu, oprócz zdrady kraju.

F.

6. wydział zajmuje się:

- I. czynami karalnymi innymi niż zdrada kraju w okręgach Rzeszy Styria, Karyntia, Salzburg i Tyrol-Vorarlberg,
II. defetyzmem, rozkładem siły militarnej i umyślnym uchylaniem się od służby wojskowej (§ 5 KSSVO) z okręgów Saksonia, Monachium-Górna Bawaria, Szwabia, Wirtembergia-Hohenzollern, okręgów Rzeszy Wiedeń, Górny Dunaj, Dolny Dunaj i Salzburg,
III. separatystyczną zdradą stanu dotyczącą Bawarii,
IV. oskarżeniami o sabotaż gospodarczy (ustawa z dnia 1 grudnia 1936 r.),

V. oskarżeniami na podstawie rozporządzenia Führera z dnia 21 marca 1942 r. o ochronie gospodarki zbrojeniowej.

G.

Oskarżeniami o brak zawiadomienia o zbrodni zajmuje się wydział, który byłby właściwy w sprawie zbrodni, o której nie zawiadomiono.

H.

Właściwość rzeczowa jednego wydziału wyłącza właściwość miejscową innego wydziału.

J.

Jeżeli oskarżonemu zarzuca się zdradę stanu i zdradę kraju, przydział opiera się na zarzucie zdrady stanu, jeśli nie jest on uboczny.

Sprzyjanie wrogowi⁹¹ poprzez działalność zradziecką (niem. *hochverräterische Betätigung*), defetyzm, rozkład siły militarnej i uchylanie się od służby wojskowej nie ma wpływu na przydział.

Wydział może przejąć sprawy mające związek wewnętrzny w porozumieniu z innymi zaangażowanymi wydziałami. Sprawy braku porozumienia proszę zgłaszać do mnie.

K.

Do oskarżeń, które wpłynęły przed dniem 1 stycznia 1945 r., stosuje się poprzedni podział czynności, ale proszę o informację do dnia 1 marca, czy i jakie oskarżenia nie zostały jeszcze załatwione.

Berlin, dnia 29 grudnia 1944 r.
Przewodniczący Trybunału Ludowego
podpisał dr Freisler

⁹¹ Chodzi w tym miejscu o czyn z § 91b StGB.

Bibliografia

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Rzeszy z dnia 23 grudnia 1933 r., sygn. akt XII H 42/33.
Wyrok Trybunału Ludowego z dnia 22 lutego 1943 r., sygn. akt I H 47/43.
Wyrok Trybunału Wojskowego USA nr III z dnia 3 grudnia 1947 r., sprawa *The United States of America vs. Josef Altstötter, et al.*

Opracowania

- Form W., Neugebauer W., Schiller T., *NS-Justiz und politische Verfolgung in Österreich 1938–1945. Analysen zu den Verfahren vor dem Volksgerichtshof und dem Oberlandesgericht Wien*, Monachium 2006.
- Graczyk K., *Sądy specjalne III Rzeszy jako „sądy doraźne frontu wewnętrznego” (1933–1945)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2.
- Graczyk K., *Wyrok niemieckiego Trybunału Ludowego z 1943 r. w sprawie kłamstwa katyńskiego*, „Z Dziejów Prawa” 2015, t. 8, nr 16.
- Grądzka-Rejak M., Namysło A., *Prawodawstwo niemieckie wobec Polaków i Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa oraz ziem wcielonych do III Rzeszy. Analiza porównawcza*, [w:] *Stan badań nad pomocą Żydom na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką. Przegląd piśmiennictwa*, red. T. Domański, A. Gontarek, Warszawa – Kielce 2022.
- Kulesza W., *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013.
- Kulesza W., *Odpowiedzialność karna za zbrodnie sądowe sędziów III Rzeszy w Niemczech Zachodnich i Wschodnich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2.
- Kurkowska E., *Procedura karna na ziemiach polskich okupowanych przez Niemcy w czasie II wojny światowej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2012, t. 17.
- Lankheit K.A., *Todesurteile am laufenden Band*, <https://www.faz.net/aktuell/politik/politische-buecher/roland-freisler-todesurteile-am-laufenden-band-13486709.html>
- Marxen K., *Terror und Normalität – Der Volksgerichtshof in zeitgeschichtlicher Perspektive*, „Humboldt Forum Recht” 2005, nr 9.
- Ryszka F., *Państwo stanu wyjątkowego. Rzecz o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2021.
- Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.

- Schädler S., „Justizkrise” und „Justizreform” im Nationalsozialismus. Das Reichsjustizministerium unter Reichsjustizminister Thierack (1942–1945), Tybinga 2009.
- Wagner W., *Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen Staat. Mit einem Forschungsbericht für die Jahre 1975 bis 2010*, Monachium 2011.
- Wichert W., *Ustawa o pełnomocnictwach (Ermächtigungsgesetz) z 23 marca 1933 roku jako katalizator budowy państwa wodzowskiego w Niemczech*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, t. 41, nr 4.

STRESZCZENIE

Trybunał Ludowy jako organ wymiaru (nie)sprawiedliwości III Rzeszy

Funkcjonujący w latach 1934–1945 Trybunał Ludowy był organem niemieckiego wymiaru sprawiedliwości, który niewątpliwie zapisał się na najciemniejszych kartach historii. Utworzenie Trybunału stanowiło jeden z przejawów przebudowy ówczesnego niemieckiego sądownictwa w celu podporządkowania go nazistom oraz ich polityce. Początkowo Trybunał Ludowy miał zastąpić Sąd Rzeszy w sądzeniu spraw zdrady stanu i zdrady kraju. Niemniej jednak z czasem właściwość rzeczowa Trybunału stale rozszerzała się, a pod jego osąd poddawano kolejne czyny – głównie o charakterze antypaństwowym czy defetystycznym. W ten sposób Trybunał stał się narzędziem walki politycznej i kontroli niemieckiego społeczeństwa. Sposób ukształtowania postępowania przed Trybunałem nie spełniał też podstawowych standardów – postępowanie z założenia pomyślane było jako jednoinstancyjne z licznymi ograniczeniami prawa do obrony. Ponadto sędziowie orzekający w Trybunale – a w szczególności jego najbardziej znany przewodniczący Roland Freisler – swoją działalnością i wydawanymi wyrokami w wyjątkowo negatywny sposób udowodnili, do czego prowadzi instrumentalne wykorzystanie prawa. Wydawane przez ten „sąd” wyroki śmierci w procesach, w których nie były przestrzegane podstawowe prawa oskarżonego, w wielu przypadkach można określić jako mord sądowy.

SUMMARY

The People's Court as an Organ of the (In)Justice System of the Third Reich

The People's Court, functioning in 1934–1945, was an organ of the German justice system, which undoubtedly entered the darkest pages of history. The creation of the Court was one of the manifestations of the reconstruction of the then German judiciary in order to subordinate it to the Nazis and their policy. Initially, the People's Court was to replace the Reich Court in judging cases of high treason and treason against the country. Nevertheless, over time, the Court's material jurisdiction steadily expanded and more acts – mainly of an anti-state or defeatist nature – were brought under its jurisdiction. In this way, the Court became a tool of political struggle and

control of German society. The structure of the proceedings before the Court also did not meet the basic standards – it was intended as a single-instance procedure with numerous restrictions on the right to defence. In addition, the judges of the Court – in particular its most infamous president, Roland Freisler – have demonstrated in a particularly negative way through their activities and judgements what instrumental use of the law can lead to. Death sentences issued by this “court” in trials in which the basic rights of the accused were not respected, in many cases can be described as judicial murder.